

*EDUKACJA
DLA
ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU*

***EDUKACJA
DLA
ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU***

pod redakcją
Tadeusza Borysa

Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko 2006

Redakcja naukowa
prof. dr hab. Tadeusz Borys

Opracowanie techniczne i współpraca merytoryczna
dr Sabina Zaremba- Warnke

Recenzent
prof. AE dr hab. Zbigniew Przybyła

Skład komputerowy i korekta
Anita Ptaszyńska

Projekt okładki
Małgorzata Gołko

Wydanie książki dofinansowane ze środków:
**Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej
we Wrocławiu**

Copyright by:
Fundacja Karkonoska
Katedra Zarządzania Jakością i Środowiskiem
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu
Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych

Białystok 2006

ISBN 83-88771-79-5

Wydawca:
Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych
Wydawnictwo „Ekonomia i Środowisko”

Białystok, ul. Brukowa 28; tel. 0-85 74 60 495

Druk i oprawa
Drukarnia D3 w Białymstoku
Nakład 300 egz.

SPIS TREŚCI

Przedmowa

CZĘŚĆ I. Zrównoważony rozwój – zintegrowane koncepcje edukacyjne

I.1. Artykuły problemowe	15
Tadeusz Borys , <i>Edukacja dla zrównoważonego rozwoju jako wyzwanie globalne</i>	16
Krystyna Dubel , <i>Edukacja dla potrzeb zrównoważonego gospodarowania przestrzenią</i>	28
Ryszard Janikowski , <i>Zrównoważony rozwój jako przedmiot kształcenia ogólnego</i>	33
Ryszard Janikowski , <i>Zrównoważony rozwój. Koncepcja serii podręczników ekonomicznych</i>	40
Zbigniew Jakubczyk, Renata Klimek, Janusz Słodczyk , <i>Możliwości powiązania problematyki zrównoważonego rozwoju w ramach przedmiotów „Gospodarka a środowisko” i „Gospodarka Przestrzenna”</i>	47
Eugeniusz Kośmicki , <i>Homo sustinens a główne problemy edukacji dla ekorozwoju</i>	56
Anna Kuczuk , <i>Polityka rolna Polski a problem ekorozwoju z uwzględnieniem aspektów edukacyjnych</i>	73
Jan Leśniak , <i>Metody aktywizujące w edukacji dla zrównoważonego rozwoju</i>	87
Andrzej Papuziński , <i>Polska strategia edukacji ekologicznej w świetle doświadczeń edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju Niemczech</i>	100
Franciszek Piontek , <i>Refleksja nad nauką i edukacją w aspekcie urzeczywistnienia rozwoju</i>	125
I.2. Przykłady programów kształcenia	145
Małgorzata Burchard-Dziubińska , <i>Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju wśród studentów wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego Uniwersytetu Łódzkiego</i>	146
Jerzy Ładysz , <i>Kształcenie na rzecz zrównoważonego rozwoju na studiach doktoranckich na Uniwersytecie w Melbourne</i>	153
I.3. Przykłady programów przedmiotów (karty programowe)	159
<i>Ekorozwój społeczno-gospodarczy (Kazimierz Górka)</i>	160
<i>Jakość życia i podstawy zrównoważonego rozwoju (Tadeusz Borys)</i>	161
<i>Podstawy ekorozwoju (Agnieszka Lorek)</i>	162
<i>Programowanie zrównoważonego rozwoju (Tadeusz Borys)</i>	164
<i>Zarządzanie wiedzą (Bazyli Poskrobko)</i>	165

<i>Zrównoważony rozwój (Ryszard Janikowski)</i>	168
<i>Zrównoważony rozwój (Elżbieta Lonc, Katarzyna Rydzanicz)</i>	169
CZĘŚĆ II. Koncepcje edukacyjne według poszczególnych ładów	171
1. Edukacyjne instrumenty implementacji ładu środowiskowego (edukacja ekologiczna)	172
Zasady ładu środowiskowego (Tadeusz Borys)	173
1.1. Artykuły problemowe	175
Bartosz Bartniczak , <i>Finansowanie edukacji ekologicznej ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej</i>	176
Agnieszka Becla , <i>Wybrane problemy edukacji ekologicznej na uczelniach</i>	187
Anna Cymerman , <i>Wykorzystanie prasy lokalnej jako źródła informacji w edukacji ekologicznej na przykładzie prasy lokalnej regionu wałbrzyskiego</i>	194
Stanisław Czaja , <i>Metodyka kontroli skuteczności edukacji ekologicznej – wybrane problemy</i>	202
Grzegorz Kobyłko , <i>Wiedza ekologiczna jako podstawa proekologicznego zarządzania przedsiębiorstwem</i>	210
Irena Kociszewska, Karol Kociszewski, Wiktor Szydło , <i>Wybrane uwarunkowania edukacji ekologicznej w Polsce</i>	218
Mattias Kramer, Maria Urbaniec , <i>Rola systemów i instrumentów zarządzania środowiskowego w kontekście RZ jako przedmiot edukacji w szkolnictwie wyższym na przykładzie Niemiec</i>	235
Marta Kusterka , <i>Rola środowiskowych wskaźników zrównoważonego rozwoju w edukacji ekologicznej</i>	260
Michał Ptak , <i>Wykorzystanie wpływów z instrumentów polityki ochrony środowiska do finansowania edukacji ekologicznej na przykładzie opłaty produktowej</i>	271
Alicja Pultowicz , <i>Edukacja ekologiczna a opinie społeczności lokalnej na temat farmy wiatrakowej Cisowo-Kopań w gminie Darłowo</i>	281
Piotr Rogala , <i>Edukacja w zakresie systemów zarządzania środowiskowego</i>	296
Katarzyna Rydzanicz, Elżbieta Lonc, Mirosław Bachorz, Paweł Karpiński , <i>Rola aktywnych metod edukacyjnych w edukacji dla ekorozwoju</i>	300
Bartosz Scheuer , <i>Normatywne podstawy procesów edukacji</i>	309
Sabina Zaremba-Warnke , <i>Marketing ekologiczny i modele konsumpcji</i>	313

1.2. Przykłady programów kształcenia	318
Tadeusz Borys , <i>Ewolucja specjalności na jeleniogórskim wydziale Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu</i>	319
Elżbieta Lorek , <i>Specjalność „Zarządzanie Środowiskiem” w ramach nowego kierunku – „Gospodarka przestrzenna” w Akademii Ekonomicznej w Katowicach</i>	322
Teresa Łaguna , <i>Edukacja na rzecz ekorozwoju w Uniwersytecie Warmińsko – Mazurskim w Olsztynie</i>	329
Piotr Małecki , <i>Zmiany w programie edukacji z zakresu ochrony środowiska w Akademii Ekonomicznej w Krakowie w latach 2002-2005</i>	336
1.3. Przykłady programów przedmiotów (karty programowe)	346
<i>Audyty jakości i środowiska</i> (Piotr Rogala)	347
<i>Edukacja ekologiczna</i> (Eugeniusz Kośmicki)	348
<i>Edukacja ekologiczna – wersja skrócona</i> (Eugeniusz Kośmicki)	349
<i>Edukacja ekologiczna</i> (Katarzyna Rydzanicz)	349
<i>Edukacja na rzecz ekorozwoju</i> (specjalność Ekorozwój i polityka ekologiczna – WSP TWP Warszawa)	351
<i>Ekologia wyrobów</i> (Wacław Adamczyk)	352
<i>Ekologiczne zarządzanie przedsiębiorstwem</i> (Jan Leśniak)	353
<i>Elementy inżynierii środowiska</i> (Tomasz Winnicki).	355
<i>Finansowanie ochrony środowiska</i> (Bogusław Fiedor, Andrzej Graczyk)	356
<i>Globalne i międzynarodowe aspekty ochrony środowiska</i> (Eugeniusz Kośmicki)	358
<i>Globalne problemy zarządzania i ochrony środowiskiem</i> (specjalność Zarządzanie środowiskiem – AE Katowice)	359
<i>Główne problemy edukacji ekologicznej w ogrodnictwie i rolnictwie</i> (Eugeniusz Kośmicki)	361
<i>Kształtowanie ładu przestrzennego</i> (Jacek Potocki)	361
<i>Marketing ekologiczny</i> (specjalność Zarządzanie środowiskiem – AE Katowice)	363
<i>Marketing ekologiczny i modele konsumpcji</i> (Sabina Zaremba-Warnke)	364
<i>Monitoring środowiska przyrodniczego</i> (specjalność Ekorozwój i polityka ekologiczna – WSP TWP Warszawa)	366
<i>Ochrona środowiska</i> (Katarzyna Rydzanicz, Agnieszka Perec-Matysiak)	366
<i>Podstawy ekologii</i> (specjalność Ekorozwój i polityka ekologiczna – WSP TWP Warszawa)	368

	<i>Podstawy ekologii i ochrony środowiska (Jacek Potocki, Andrzej Raj)</i>	369
	<i>Podstawy ekologii i ochrony środowiska (specjalność Zarządzanie środowiskiem – AE Katowice)</i>	370
	<i>Przyrodnicze podstawy planowania przestrzennego (specjalność Ekorozwój i polityka ekologiczna – WSP TWP Warszawa)</i>	372
	<i>Raportowanie środowiskowe (Janusz Reichel)</i>	372
	<i>Rola problemów ekologicznych we współczesnym świecie (Janusz Reichel)</i>	374
	<i>System zarządzania środowiskowego ISO 14001 (Janusz Reichel)</i>	375
	<i>Środowiskowe podstawy gospodarki przestrzennej (specjalność Zarządzanie środowiskiem – AE Katowice)</i>	376
	<i>Technologie środowiskowe (specjalność Zarządzanie środowiskiem – AE Katowice)</i>	378
	<i>Wybrane problemy ochrony i inżynierii środowiska (specjalność Ekorozwój i polityka ekologiczna – WSP TWP Warszawa)</i>	380
	<i>Zarządzanie ochroną środowiska w przedsiębiorstwie (Bogusław Fiedor)</i>	381
	<i>Zarządzanie środowiskiem (Stanisław Łojewski)</i>	383
	<i>Zarządzanie środowiskiem (Rafał Miłaszewski)</i>	384
	<i>Zarządzanie środowiskiem (Bazyli Poskrobko)</i>	385
	<i>Zarządzanie środowiskiem (specjalność Ekorozwój i polityka ekologiczna – WSP TWP Warszawa)</i>	388
	<i>Zarządzanie środowiskowe (Wacław Adamczyk)</i>	389
	<i>Zarządzanie środowiskowe w jednostkach samorządu terytorialnego (specjalność Zarządzanie środowiskiem – AE Katowice)</i>	391
	<i>Zarządzanie informacją o środowisku (Małgorzata Sej-Kolasa)</i>	392
36	<i>Zintegrowane systemy zarządzania jakością i środowiskiem (Piotr Rogala)</i>	393
	2. Edukacyjne instrumenty implementacji ładu społecznego	395
	Zasady ładu społecznego (Tadeusz Borys)	395
	2.1. Artykuły problemowe	398
	Monika Grabowska, Konsultacje społeczne jako element edukacji ekologicznej	399
	Adam Płachciak, Edukacja ekologiczna w perspektywie ponowoczesnej	409
	Anetta Zielińska, Negocjacje w ochronie środowiska elementem edukacji dla ekorozwoju	418

2.2. Przykłady programów kształcenia	424
Andrzej Papuziński, Andrzej Gajka, Wymagania programowe dla studiów licencjackich zaocznych na specjalności „Ekorozwój i polityka ekologiczna” na kierunku „Politologia”	425
2.3. Przykłady programów przedmiotów (karty programowe)	429
<i>Aspekty środowiskowe w europejskiej polityce regionalnej (Zbigniew Przybyła)</i>	430
<i>Ekofilozofia i etyka środowiskowa (specjalność Ekorozwój i polityka ekologiczna – WSP TWP Warszawa)</i>	431
<i>Ekosocjologia. Socjologia ochrony środowiska (Eugeniusz Kośmicki)</i>	431
<i>Estetyka środowiska (Jan Kurowicki)</i>	433
<i>Etyka ekologiczna (specjalność Zarządzanie środowiskiem – AE Katowice)</i>	434
<i>Etyka środowiskowa (Adam Płachciak)</i>	435
<i>Europejskie standardy prawne w ochronie środowiska (Andrzej Raj)</i>	436
<i>Filozofia ochrony środowiska (Eugeniusz Kośmicki)</i>	437
<i>Negocjacje w ochronie środowiska (Anetta Zielińska)</i>	438
<i>Negocjacje w ochronie środowiska (specjalność Zarządzanie środowiskiem – AE Katowice)</i>	439
<i>Ochrona środowiska w integracji europejskiej (Małgorzata Burchard-Dziubińska)</i>	441
<i>Polityka ekologiczna (Andrzej Papuziński)</i>	442
<i>Polityka ekologiczna państwa (specjalność Ekorozwój i polityka ekologiczna – WSP TWP Warszawa)</i>	443
<i>Polityka ekologiczna w Polsce (Eugeniusz Kośmicki)</i>	444
<i>Polityka ekorozwoju (specjalność Ekorozwój i polityka ekologiczna – WSP TWP Warszawa)</i>	445
<i>Polityka i prawo ochrony środowiska Unii Europejskiej (specjalność Ekorozwój i polityka ekologiczna – WSP TWP Warszawa)</i>	446
<i>Społeczno-polityczne aspekty ochrony środowiska (Agnieszka Lorek)</i>	447
3. Edukacyjne instrumenty implementacji ładu ekonomicznego	449
Zasady ładu ekonomicznego (Tadeusz Borys)	449
3.1. Artykuły problemowe	452
Stanisław Łojewski, Zakres i programy kształcenia ekonomiczno-ekologicznego na wyższych uczelniach w Polsce	453
Henryk Manteuffel, Przedmiot ekonomiczny w oczach studentów ochrony środowiska w SGGW	468
3.2. Przykłady programów kształcenia	485

	Bogusław Fiedor , <i>Minimum programowe dla przedmiotów ekonomiczno-środowiskowych</i>	486
	Rafał Miłaszewski , <i>Odniesienia dydaktyczne projektu KBN Ekonomiczne podstawy zarządzania ochroną wód</i>	493
	Leszek Preisner, Tadeusz Pindór , <i>Nowe przedmioty i formy działalności dydaktycznej dotyczące problematyki ekonomicznej w przedmiotach środowiskowych w AGH</i>	495
3.3.	Przykłady programów przedmiotów (karty programowe)	501
	<i>Ekonomia ochrony środowiska (Janusz Reichel)</i>	502
	<i>Ekonomia środowiska – I (Stanisław Łojewski)</i>	503
	<i>Ekonomia środowiska – II (Stanisław Łojewski)</i>	504
	<i>Ekonomia środowiska i zasobów naturalnych (Małgorzata Burchard-Dziubińska)</i>	505
	<i>Ekonomia zrównoważonego rozwoju (Bazyli Poskrobko)</i>	506
	<i>Ekonomika melioracji i ochrony środowiska (Stanisław Łojewski)</i>	509
	<i>Ekonomika ochrony środowiska – I (Eugeniusz Kośmicki)</i>	510
	<i>Ekonomika ochrony środowiska – II (Eugeniusz Kośmicki)</i>	512
	<i>Ekonomika ochrony środowiska (Jan Leśniak)</i>	513
	<i>Ekonomika ochrony środowiska (Rafał Miłaszewski)</i>	515
	<i>Ekonomika zaopatrzenia w wodę i ochrony wód (Rafał Miłaszewski)</i>	516
	<i>Ekonomika zasobów wodnych i ochrony wód (Stanisław Łojewski)</i>	517
	<i>Environmental economics (specjalność Zarządzanie środowiskiem – AE Katowice)</i>	519
	<i>Podstawy ekonomii środowiska i zasobów (Karol Kociszewski)</i>	520
	<i>Rachunek ekonomiczny w ochronie środowiska (specjalność Zarządzanie środowiskiem – AE Katowice)</i>	523

PRZEDMOWA

Edukacja dla zrównoważonego rozwoju jako najważniejsze wyzwanie XXI wieku to główne przesłanie kolejnej szóstej już konferencji edukacyjnej¹, która odbyła się w dniach 19-21 października 2005 roku w Piechowicach (koło Szklarskiej Poręby). Została ona zorganizowana przez Katedrę Zarządzania Jakością i Środowiskiem jeleniogórskiego Wydziału Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu wspólnie z Polskim Oddziałem Europejskiego Stowarzyszenia Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych oraz Regionalnym Ośrodkiem Ekorozwoju Fundacji Karkonoskiej.

Konferencja zgromadziła ponad 100 reprezentantów prawie 20 ośrodków naukowych z całej Polski (akademii ekonomicznych, akademii rolniczych, politechnik i uniwersytetów), instytucji regionalnych i centralnych (m.in. z Ministerstwa Środowiska i funduszy ochrony środowiska), wydawnictw (PWN, *Ekonomia i Środowisko*) oraz reprezentantów uczelni niemieckich (głównie z Instytutu Międzynarodowego w Zittau).

Rada Naukowa konferencji przyjęła założenie, że **układem docelowym zrównoważonego rozwoju jest ład zintegrowany, czyli** realizacja spójnej wizji ładów środowiskowego i przestrzennego, ład społeczny oraz ład ekonomiczny. Założenie to jest wysoce zgodne z przyjętą 8 października 2005 roku w ramach *Tez berlińskich na rzecz zrównoważonego rozwoju* definicją zrównoważonego rozwoju, zgodnie z którą koncepcja ta wyraża dążenie do międzynarodowej sprawiedliwości dla dzisiejszych i przyszłych pokoleń, a także do wysokich ekologicznych, ekonomicznych i społeczno-kulturowych standardów w ramach pojemności środowiska.

Przyjęto, że wizja ład zintegrowany oraz uznanie tej koncepcji za całościowy, nowy paradygmat rozwoju implikuje w sposób oczywisty konieczność opracowania zintegrowanej koncepcji edukacji dla zrównoważonego rozwoju na wszystkich poziomach nauczania, a szczególna odpowiedzialność w tym zakresie spoczywa na szkolnictwie wyższym.

¹ Pierwsza konferencja z cyklu „Edukacja dla zrównoważonego” odbyła się listopadzie 1998 roku w Zakopanem. Mniejsze epizody konferencyjne miały miejsce w latach 1999-2001. V konferencja odbyła się październiku 2002 roku i jej efektem była praca zwarta „Rola wyższych uczelni w edukacji dla ekorozwoju”.

Obrady konferencji odbywały się na dwóch sesjach plenarnych (prowadzonych w formie dyskusji panelowych), które poświęcone zintegrowanym koncepcjom edukacji dla zrównoważonego rozwoju oraz w formie pracy warsztatowej trzech grup problemowych, których tematyka i dyskusje podporządkowano prezentacji oferty dydaktycznej w ramach poszczególnym ładów.

Wyniki konferencji i przyjęty tryb pracy zdecydował o układzie materiałów pokonferencyjnych. **Część I** zawiera referaty problemowe powiązane tematycznie z zintegrowanymi koncepcjami kształcenia dla zrównoważonego rozwoju oraz przykładowe programy edukacji w tym zakresie. W **Części II** przedstawiono referaty problemowe dotyczące koncepcji edukacyjnych według poszczególnych ładów oraz przykładowe programy kształcenia w ramach specjalności i poszczególnych przedmiotów.

Przygotowanie tak bogatego materiału było możliwe przede wszystkim dzięki:

- ❑ niezwykle ciekawym wystąpieniom w części plenarnej;
- ❑ bardzo dobrej pracy warsztatowej prowadzonej w grupach problemowych przez prof. Teresę Łagunę i dr Jacka Potockiego (grupa: ład środowiskowy i przestrzenny), prof. Andrzeja Papuzińskiego i dr Jadwigę Tołkacz (grupa: ład społeczny) oraz prof. Rafała Miłaszewskiego prof. Stanisława Czaję (grupa: ład ekonomiczny);
- ❑ udostępnieniu wielu materiałów edukacyjnych, m.in. programów przedmiotów, specjalności i planów studiów związanych z kształceniem na rzecz zrównoważonego rozwoju przez pracowników wyższych uczelni, którzy nadesłali materiały mimo nie uczestniczenia w samej konferencji;
- ❑ dużemu zaangażowaniu w organizację konferencji wszystkich pracowników Katedry Zarządzania Jakością i Środowiskiem, a zwłaszcza dr Anetty Zielińskiej – kierującej Komitetem Organizacyjnym;
- ❑ pomocy finansowej Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej we Wrocławiu oraz Fundacji Karkonoskiej z Jeleniej Góry.

Serdecznie dziękujemy wszystkim osobom i instytucjom, które przyczyniły się do powstania tej publikacji. Wyrażamy nadzieję, że książka dostarczy nie tylko informacji o ważniejszych inicjatywach edukacyjnych, ale także da nowe impulsy do systematycznej i poszerzającej się współpracy różnych środowisk akademickich i pozaakademickich w tworzeniu atrakcyjnej i na wysokim poziomie merytorycznym oferty dydaktycznej, kreującej w szerokiej skali społecznej świadomość wyzwań wynikających z zasad zrównoważonego rozwoju.

Jelenia Góra, lipiec 2006

*prof. Tadeusz Borys
dr Sabina Zaremba-Warnke*

